

Тема уроку: Микола Хвильовий «Я (Романтика)».

Мета уроку:

навчальна: досліджуючи сюжетно-композиційну будову новели, тематику та її художні особливості, донести до свідомості учнів розвінчання псевдоромантики громадянської війни; навчити молодих людей проникати в духовний світ персонажів, аналізуючи їхні вчинки;

розвиваюча: розвивати когнітивні, емоційно-вольові процеси в учнів;

виховна: інтегруючи ідейно-змістовий матеріал новели в духовний світ учня, виховувати людяність, справедливість; виховувати естетичний смак учня на прикладах краси художньої форми твору.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Методична організація уроку: пояснювально-ілюстративний метод, евристичний метод, метод творчого читання.

Прийоми реалізації методичної організації уроку:

- лекція вчителя зі складанням учнями тез;
- евристична бесіда;
- коментоване читання.

Шлях аналізу: цілісний.

Обладнання: підручник, дошка, таблиці.

Література:

1. Безхутрий Ю.М. М. Хвильовий: проблеми інтерпретації / Юрій Миколайович Безхутрий. — Х.: Фоліо, 2003. — С. 254-310.
2. Воловець Л.І., Дунаєва О.М. Українська література: 11 клас / Воловець Лев Іванович, Дунаєва Олена Мусіївна— Л.: Світ. — 147-162.
3. Телехова О.П. Українська література. Методичні матеріали до вивчення шкільного курсу / Олександра Петрівна Телехова. — Х.: Ранок, 2001. — С. 84.
4. Українська література. 11 клас [підручник для середньої загальноосвітньої школи] / Р.В. Мовчан, Ю.І. Ковалів, В.Ф. Погребенник, В.Є. Панченко. — К.: ВТФ «Перун», 1999. — С. 75-77.

Хід уроку:

Організаційний момент.

Кожен учень отримує примірник табл. № 1. На дошці написано епіграф:

*Errare humanum est
Людині властиво помилятися*

Оголошення теми і мети уроку.

Багато людей під час революції опинилося на перехресті й мали обрати між прощенням та любові чи служінням абстрактній ідеї. Про це М. Хвильовий говорить у своїй новелі «Я (Романтика)»: «У далі з темного лісу брели подорожники й біля синьої криниці, де розлетілись дороги, де розбійний хрест, зупинялись. То — молоде загір'я». Сьогодні на уроці ми розглянемо трагедію головного героя новели, який «виборює світ для своєї України й водночас розстрілює її».

Мотивація навчальної діяльності.

У грудні 1993 року автор натхненно читав новелу «Я (Романтика)» в Київському театрі імені Т. Шевченка. Журнал «Нова громада» зазначав, що «вона справила враження на кількатисячну аудиторію».

Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу¹.

НАЗВА. Сама назва сигналізує про два смислові пласти тексту: «Я» — у центрі уваги перебуває світ оповідача, «Романтика» — романтичне осмислення буття та його проблем. «Я» означає «мій власний, відмінний від інших світ», а друга назва уточнює простір цього внутрішнього світу. Ним виявляється «романтика», яка в результаті зводиться до трагедії людської особистості. Вона, засліплена ідеологічною ілюзією, втрачає ґрунт під ногами й переступає через Божий і людський закон.

ПРИСВЯТА. «Я (Романтику)» присвячено новелі «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського, причому саме новелі, а не письменникові. «Цвіт яблуні» розповідає про душевні страждання митця, який, спостерігаючи смерть власної дитини, переживає психологічне роздвоєння. Воно виникає між трагічними почуттями батька й аналітичним поглядом художника, який фіксує найтонші нюанси поведінки рідних і свого власного стану, кожну деталь того, що відбувається, сприймаючи побачене й пережите як матеріал для майбутньої творчості. Як і у «Цвітові яблуні», у новелі «Я» на першому плані перебуває внутрішній світ особистості, а також мотив роздвоєння людської особистості, подвійне сприйняття світу героєм.

ТЕМА. Темою новели є зображення громадянської війни як одного з найтрагічніших явищ в історії України, адже в основі війни лежить руйнація, нівелювання родинних зв'язків, братовбивство. Автор показав, як генетичні, вроджені риси людяності, добра, любові до матері розчиняються в патологічному відчутті відданості ефемерним ідеалам комуні.

ІДЕЯ. Світ врятує любов, усепощення.

ЖАНР. Жанр — психологічна новела. У центрі уваги перебуває оповідач. Ідея служіння абстрактним ідеалам «революції» стає джерелом мук і страждань «Я». Опозиція «— я — чекіст, але я і людина» (протистояння насильства та загальногуманістичних цінностей) вирішується тим, що головний герой фактично знищує в собі людське, гуманне. Коріння «синдрому революції» і полягає в тому, що «мета виправдовує засоби». Фанатична захопленість ідеєю і є причиною тієї кривавої драми, що розігрується перед очима читача.

Деякі дослідники називають твір імпресіоністичним, оскільки автор акцентує увагу на відчуттях, як-от: регіт Тагабата, запах м'яти тощо.

Характерною властивістю новели є поєднання ілюзії та реальності. Читачеві буває надзвичайно важко розрізнити, чи описувані події й відчуття насправді відбуваються й переживаються, чи це лише уявлювані героєм, нафантазовані ним картини. («...Що це? невже знову галюцинація?»)

Новела — невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вималюваною ідеєю. Новелі властиві лаконізм, яскравість і влучність художніх засобів. До композиційних канонів новели належать: наявність строгої та згорненої композиції з яскраво вираженим композиційним осередком (переломний момент у сюжеті, кульмінаційний пункт дії, контраст чи паралелізм сюжетних мотивів і т. д.), перевага сюжетної однолінійності, зведення до мінімуму кількості персонажів. Персонажами новел є, як правило, цілком сформовані особистості, які потрапили в незвичайні життєві обставини.

Наприкінці твору автор застосовує прийом пуанту: герой убиває (або ж йому так здається) власну матір.

Пуант (від фр. вістря, гострий кінець, лезо) — гостродраматичне завершення ліричного сюжету в творі, найвищий прояв градації.

КОНФЛІКТ. Конфлікт — внутрішньопсихологічний: «— я — чекіст, але я і людина».

КОМПОЗИЦІЯ. Новела складається з трьох розділів, упродовж котрих змінюється ставлення головного героя до факту вбивства: у першому розділі вбивство як явище й особиста причетність до нього є джерелом мук і душевних страждань героя; у другому розділі герой постає людиною без сумнівів і без вагань (влада над життям інших приносить йому майже фізичне задоволення); третя частина новели — ілюстрація того, як саме реалізуються доктрини, що відкидають загальнолюдські цінності, природні синівські почуття.

Для цього твору характерна композиція рамки:

«З тихих озер **загірної комуні** шелестить шелест: то йде **Марія**».

«**Невідомо** горіли тихі озера **загірної комуні**».

Локуси — палац шляхтича та материна хата. «Трибунал» поводитьсь в старовинному палаці по-свинські, підкреслюючи своєю поведінкою неприродність явища «революції», його історичну невинуватість.

«Це **чіткий перламутр на бенкеті дикої голодної країни**».

«**І я, зовсім чужа людина, бандит — за одною термінологією, інсургент — за другою, я просто і ясно дивлюсь на ці портрети, і в моїй душі нема й не буде гніву**».

¹Бажано викликати одного з учнів переказу фабули твору, оскільки новела є складною для самостійного сприймання.

«На розкішній канані сидить, підклавши під себе ноги, озброєний татарин і монотонно наспівує азійське: «ала-ла-ла».

«Я дивлюсь на портрети: князь хмуриє брови, княгиня — надменна зневага, княжата — у темряві столітніх дубів».

«Суворі постаті князя й княгині пропадали в синім тумані цигаркового диму».

Час ніби зупиняється в новелі: автор постійно звертається до «перехідних» часових миттєвостей, наприклад опівночі.

«Знову на далекій міській башті за перевалом дзвенить мідь: то б'є годинник. Північна тьма».

«На міській башті за перевалом тривожно дзвенить мідь. То б'є годинник».

«Новий синедріон» постає як збіговисько п'яниць.

«Доктор Тагабат і вартовий п'ють вино».

«<...> Тагабат кинув на оксамитовий килим порожню пляшку й чітко написав своє прізвище під постановою <...>».

Материна хата символізує «домашнє вогнище», викликає в нашій уяві асоціації родинного тепла, дитинства, душевної чистоти.

Топос — дорога, шлях до матері, пошук заблуканого себе.

«Я йшов у нікуди. Без мислі, з тупою пустотою, з важкою вагою на своїх погорблених плечах. Я йшов у нікуди. Але який вихід? Який вихід?? — І я не бачив виходу».

«Воістину: це була дійсність, як зрзя голонних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни».

Часопростір — позначення особливостей відображеної місцевості та специфіки плину часу в творі.

Топоси — великі одиниці художнього простору (топос дороги в романі «Чорна рада. Хроніка 1663 року»).

Докуси — менші підрозділи топосів (хата Михайла Череваня в романі «Чорна рада. Хроніка 1663 року»).

Головний герой убиває матір на узліссі. Узлісся, згідно з міфологічними уявленнями, — «домівка зла».

Зупинка «в місці зла» — просторі узлісся — означає остаточну катастрофу героя.

Мотиви новели²:

мотив убивства;

мотив фанатизму;

мотив божжевілля і темряви («тьми»);

мотив грози;

«вовчий мотив»;

мотив дороги;

євангельські мотиви

ПЕРСОНАЖІ.

Персонажі символізують різні боки свідомості головного героя (див. табл. № 1).

Доктор Тагабат і дегенерат — персоніфікація чорної диявольської сили зла, темної частини душі кожного.

Мати-Марія, втілення християнського людинолюбства й доброти, — інша, світла частина свідомості героя, який намагається безуспішно протистояти злу.

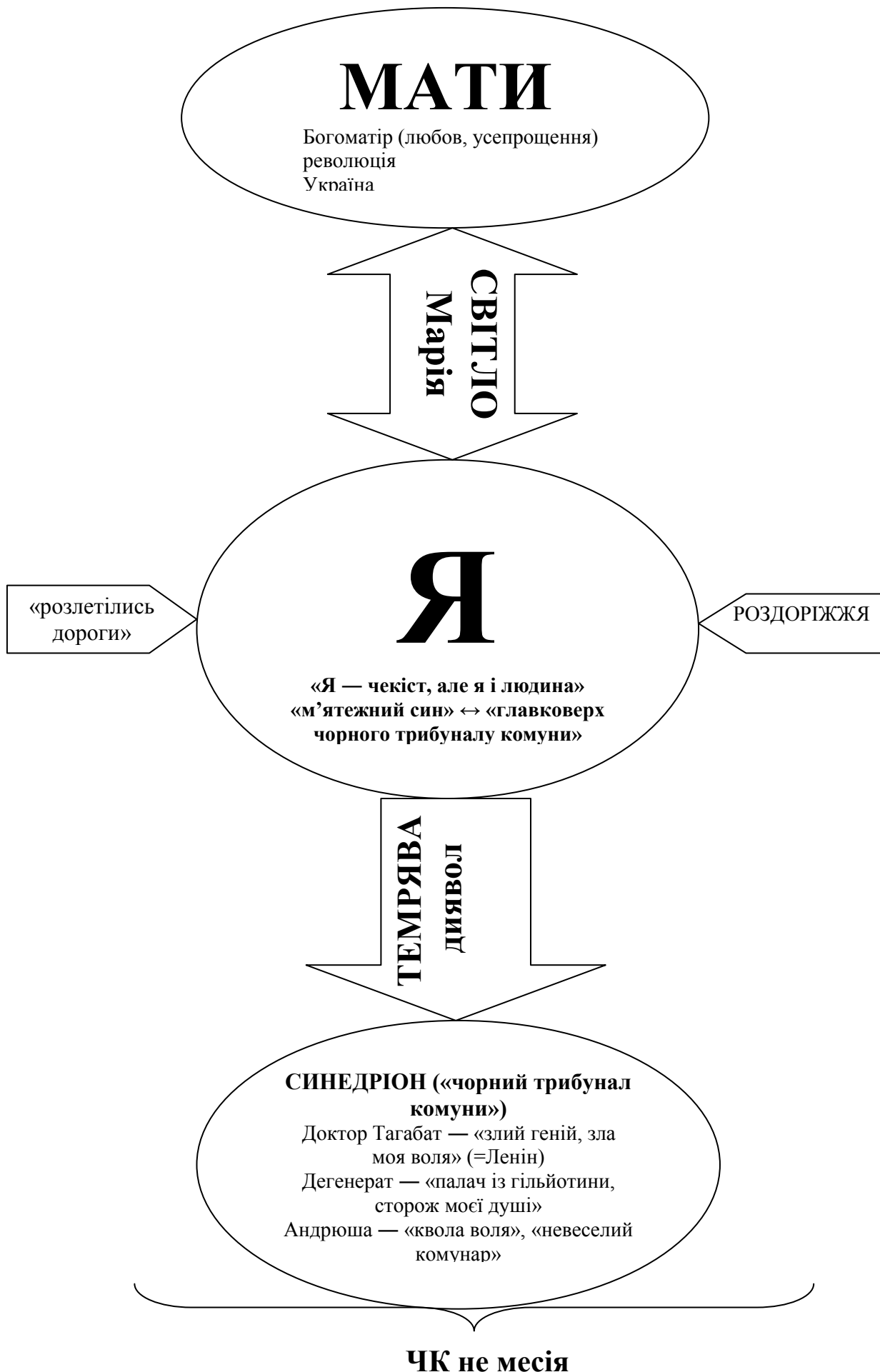
Андрюша, єдиний персонаж новели з конкретним ім'ям (окрім Марії), своїм несприйняттям насильства й навіть формою імені викликає асоціації з Альошею Карамазовим (Федір Достоевський «Брати Карамазови») і має міфологізоване ество, наближене до Марії-матері. З другого боку, Андрюша — брат — близнюк героя, його відлуння, дзеркальне відображення того людяного, що надалі жевріє в ньому. (Залишимо осторонь прозорий — і традиційно ставлений у центр уваги — аспект на інтелігентську слабкoduхість і «чистоплюйство», пасивність позиції тощо.

Цитатна характеристика персонажів

МАТИ. «Вона підводить мене до свічі й дивиться на моє зморене обличчя. Потім становиться біля тусклої лампади й зажурено дивиться на образ Марії. Я знаю: моя мати і завтра піде в монастир: їй незносні наші тривоги й хиже навколо».

ДОКТОР ТАГАБАТ. ДЕГЕНЕРАТ. «Доктор Тагабат розвалився на широкій канані вдалі від канделябра, і я бачу тільки білу лисину й надто високий лоб. За ним іще далі в тьму — вірний вартовий із дегенеративною будовою черепа. Мені видно лише його трохи безумні очі, але я знаю: — у дегенерата — низенький лоб, чорна копа розкуйовдженого волосся й приплюснутий ніс. Мені він завжди нагадує каторжника, і я думаю, що він не раз мусів стояти у відділі кримінальної хроніки».

²Мотиви можна окремо не розглядати, оскільки при аналізі інших аспектів твору будемо звертатися до них.

«Цей доктор із широким лобом і білою лисиною, з холодним розумом і з каменем замість серця, — це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт. Коли доктор — злий геній, зла моя воля, тоді дегенерат є палач із гільйотини. Так, це був незамінимий вартовий: не тільки Андрюша — і ми грішили: я й доктор. Ми часто ухилилися доглядати розстріли. Але він, цей дегенерат, завше був солдатом революції, і тільки тоді йшов з поля, коли танули димки й закопували розстріляних».

АНДРЮША. *«Андрюшу, мого бідного Андрюшу, призначив цей неможливий ревком сюди, в "чека", проти його кволої волі».*

Бесіда за питаннями:

1. Які спогади про матір залишилися в головного героя новели?
2. Головний герой каже про себе: «— я — чекіст, але я і людина». Що людського ще залишилося в нього? Наведіть інші приклади самохарактеристики героя.
3. Як характеризує «главковерх чорного трибуналу» своїх найближчих співпрацівників?
4. Як ставиться автор до свого героя? Чи достовірно й переконливо розкритий цей образ? Що ви можете сказати про боротьбу в душі героя?
5. Чим можна пояснити нелюдську жорстокість чекістів?
6. Чому не наведено ні одного прізвища або імені людей, яких судили чекісти? Чому безіменний у новелі її головний герой?
7. Поясніть другу назву новели «Я» — «Романтика».
8. Чому вдома «оживає» добре начало в душі головного героя?

Закріплення вивченого матеріалу.

Бесіда за питаннями:

1. Чому мати головного героя називає його «м'ятежним сином»?
2. Чому «я» чекіста переважає?
3. Що означає для героя революція? Чи наблизив він «загірну комуну» своїм вчинком?
4. Чому в творі переважають релігійні образи (Марія (Богоматір), черниці, монастир)?
5. Чому «противників революції» головний герой називає версальцями? Чи не є таке порівняння оксюморонним?
6. Яким чином мотив тьми («Світлу не сила досягти навіть чверти кабінету. У височині ледве манячить жирандоля. У городі — тьма. І тут — тьма: електричну станцію зірвано».) й мотив грози («Росте передгрозя: скоро буде гроза».) підкреслюють головну ідею автора?
7. Чому теософи відмовляються зробити «месію» з ЧК? («Так якого ж ви чорта, мати вашу перетак, не зробіте цього Месію з "чека"?»)
8. Чому автор порівнює дійсність зі зграєю голодних вовків? («Воістину: це була дійсність, як зграя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни».)

Оголошення результатів навчальної діяльності.

Домашнє завдання. Прочитати новелу «Мати», а також статтю підручника [4:75-77].

Підсумок і завершення уроку.